

Драган Мирзовић

ЖИВОТ У ОГЛЕДАЛУ ТРАНЗИЦИЈЕ

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © 2023, Драган Миразовић

Драган Миразовић

**ЖИВОТ У ОГЛЕДАЛУ
ТРАНЗИЦИЈЕ**



ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад



*Ако с̄ће моћнији, бо̄га̄ӣји, ученији од дрӯӣх, онда
їледај̄ће да служӣће људима оним че̄а има̄ће суви-
ше. Ако с̄ће јаки їомажӣће слабир; ако с̄ће їамаї̄ни-
ји їомажӣће неїамаї̄ним; ако с̄ће учени, їомажӣће
неученим; ако с̄ће бо̄га̄ӣи їомажӣће сиромашним.
Али, не мисле ш̄ако їорди људи. Они мисле, ако имају
ш̄о дрӯӣ немају, да ш̄о не ш̄реба да деле са њима,
неїо само да се размећу їред њима.*

— Л. Н. ТОЛСТОЈ



УВОД

После пада Берлинскога зида, урушавања комунистичког режима у земљама источнога блока 1989. године, на Балкан су дошле године ратова, време распада СФРЈ. Време у коме су народи, уз помоћ великих сила са стране, ушли у један крвав грађански рат, из кога се није видео излаз, све до 14.12.1995. када је у ваздухопловној бази Рајт-Патерсон код Дејтона, у америчкој држави Охајо, потписан мировни споразум и тиме прекинут крвави рат између до јуче “братских” народа. Разбијањем СФРЈ, долази до прекида свих врста комуникација међу новонасталим, међународно признатим републикама. Рат у Словенији, Хрватској, Б и Х, касније и на Косову и Метохији, доноси народима животни пакао. Људи губе главе, а материјална добра се пљачкају и уништавају као смеће на депонијама. У том паклу, Србија се бори да сачува народ. Прекидом привредних токова, уведених санк-

ција, трапавог социјалистичког радничког самоуправљања, комплетна привреда Србије отежано ради. Нека предузећа веома брзо одлазе у стечај, а нека чак у ликвидацију. Мерама владе РС 1992. године, доноси се Закон о приватизацији привредних друштва, како би се модернизовао управљачки систем у покушају да се фабрике заштите од пропадања.

У роману, радња се усредсређује на Зрењанинску привреду, ратно стање, погибије и рушевине у Републици Српској, а нешто касније и на Косову и Метохији. Фабрике пролазе све своје потешкоће у једној од најтежих деценија у последњих педесет година. Сужено је тржиште, а због хиперинфлације немогуће је пословати домаћом валутом; много се користе новчана средства из примарне емисије, што поспешује инфлацију века; међународне санкције отежавају комуникацију са спољним светом; радничко самоуправљање је на издисају, док службеници републичке инспекције узалудно покушавају да надгледају производњу.

У роману, главни јунак је Данко, кроз чију личност се великим делом преламају бројне невоље српске привреде. Он одсликава једно време и друштво у коме је, малтене, све било окренуто наглавце: сиромаштво, лична страдања, лоши међуљудски односи, сукоби генерација и борба за власт. Једни се боре да одрже застарели и крајње неефикасни систем радничког самоуправљања, док други, разумевају “прави моменат” да путем контролисане “поделе” акција, корак по корак, преведу предузеће у стопостотно приватно власништво и на тај начин прелију друштвену имовину у џепове “одабраних”.

У таквом рату “свих против свих”, Данко се неће најбоље снаћи и наћи ће се на удару оних који су му надређени, као и оних који су њему били подређени. У судару “великих”, да кажемо ратничким вокабуларом, “колатерална штета” ће најчешће њега погађати. Његови надређени су углавном људи пуни самољубља и похлепе. На пример, његов шеф ће му, ваљда у жељи да га “поучи”, стално давати до знања, да “за све треба имати своје људе”.

Током времена, Данко ће схватити, да “имати своје људе” представља праву шићарцијску уметност, али он таквом „уметношћу” не жели да се бави. Узалуд му је била младалачка енергија, као и занос и снови да ће, након завршеног факултета, користећи своје знање и жељу за доказивањем, успети да значајније напредује у фабричкој хијерархији, јер за напредовање мање су се ценили радни квалитети, а више они, горепоменути, “своји људи”

„Ако немаш своје људе”, више пута је чуо од оних који су знали како да задовоље своје амбиције, “остајеш у раскораку са будућим временом, са временом које ће неминовно доћи по изласку из муља транзиције.”

Роман је намењен читаоцима свих генерација: старијима да се подсети на време које су с муком преживели, а млађима, да некако покушају да створе слику о оном страдању кроз које је прошла већина њихових родитеља, па и дедова. Иако су данас времена битно другачија од оних из последње деценије прошлог века, неке људске релације никада се не мењају, тако да није искључено да млади људи, који имају амбиције да буду успешни у свом послу, из

овакве књиге могу да извуку понеку корисну поуку; то јест, да виде како им се ваља пробијати кроз живот, осим својим знањем, трудом, марљивим радом – и оним методама које ће међусобну комуникацију у фабрици претворити у њихову предност.

У роману ће дефиловати радници, руководиоци, директори, сви са својим врлинама и манама. Главна порука овакве приче могла би бити упућена и онима који тек ступају на посао, како да се боре с предрасудама и како да се поставе према “ауторитетима”, а све то да би могли да слободно уче, раде и правилно сагледавају своје могућности и користе шансе које ће им се током, надајмо се, успешног радног века појавити.

I

Рудолф окрену бројчаник телефона.

„Добро јутро, Душане, јеси ли у канцеларији? Доводим ти новог инжењера на посао. Од данас ради код тебе, послао га је директор Поповић.“

Осетих малу нелагодност. Опет идем у нову средину. Газим ходником помало несигурним кораком. Шеф Рудолф иде поред мене, тешко дишући. У годинама је, пред пензију. Астма га гуши одскора, и понекад мора да употреби пумпицу да би дошао до даха.

“Није ово више за мене”, каже ми резигнирано. Онда додаје: “Ниси свестан колико си срећан. Ех, шта бих дао да сам на твом месту. Младост и здравље ничим се не могу надоместити.”

Ћутим, не знам шта бих му на такву жалопојку одговорио. Утом стигосмо и пред врата мог новог шефа, Душана. Рудолф уђе први, а ја за њим. Душан

је седео за столом наднет над гомилом папира. Није се журио да нас погледа, лагано је дизао главу, гледајући нас испод ока. Онда, бацивши оловку на сто, загрми: “Ама, Руди, увек нађеш начина како да ми запаприш чорбу!”

“Немам ја с тим никакве везе”, одмахну Рудолф руком, насмејавши се. „Зна се ко овде одлучује, а ко извршава...”

Да бих разбио некакву непријатну унутрашњу дрхтавицу и незадовољство због положаја у коме се налазим, одсечно се обратим новом шефу:

„Добро јутро! Ја сам Данко Милић, претпостављам, већ сте обавештени о моме доласку.“

Шеф ме погледа испод ока, одмери ме од главе до пете и онда рече помирљивијим гласом:

„Јесам, обавештен сам. Тако је то... да је нешто по моме, нико ме не би обавестио.“ Онда нагло устаде од стола, подбочи се, неколико секунди пиљио је испитивачки негде у празно, потом се трже и обрати се Рудолфу:

„Немој ме Руди зајебавати, опет ми шаљеш неке шпијуне! Једног си ми већ увалио прошле јесени, сада не знам шта с том будалом да радим. Сад и овај... како се зваше... Данко. Овде за њега немам ништа. Немам за њега ни сто, ни гардеробер... ништа! Где ћу га, човече! Врати га код себе, а када му овде обезбедимо услове за рад, нека опет дође.“

Изненадио ме лош пријем код новог шефа. Осетих мучнину у желуцу. Видим, непожељан сам. Како ћемо уопште сарађивати, ако мисли да овако буде набусит и убудуће? Како да овде радим, ако нисам пожељан у његовом погону? Да ли да идем

код директора да му то кажем? Да се нађе неко решење? Зар уместо да радим свој посао, треба да проучавам радничка права?

У главу ми навреше сећања од претпрошле године када сам се запослио у овој фабрици. Сећам се првих дана када сам овде дошао, како је владала пријатна атмосфера. Шеф Рудолф ме је тада пријатељски примио, упознао с колегама, пожелео добродошлицу. Касније, кад год би ми затребало, давао ми је стручне савете.

Као млад, Рудолф се бавио атлетиком, скакао је у даљ и имао је значајне резултате. Касније је био савезни атлетски судија, судио је на атлетском првенству Европе у Сплиту 1990. године. Имао је широка схватања. Добијао је многа значајна признања. Рекао је да му је то последње суђење, јер ускоро одлази у пензију. Неће више учествовати на великим такмичењима.

Са жаљењем констатових да више нећу имати шефа који радо види свога сарадника у канцеларији? Да ли је ово сада лично Душанова канцеларија или је и он као и ја дошао у ту канцеларију у којој заједно треба да радимо. Унапређен сам од стране директора на место шефа, а Душан би да ме врати назад... па зар после две године рада, инжењер треба да напредује уназад?

Тако нешто још није виђено у радној пракси. Мислим се, можда ме је директор грешком послао код Душана? И директор може да погрешити. Не, дирек-

тор ипак зна зашто ме је овде послао. За њега тврде да ретко греша. Образован је, уважен у друштву, говори стране језике. Рекло би се — човек са ставом. Мада, и њега је Комитет поставио за директора.

Рудолф ме поздрави, захвали се на сарадњи:

„Данко, ако ти буде требала нека помоћ, дођи код мене.“

„Хвала шефе. Видећемо се.“

Онда се одлучно обратих Душану:

„Не идем ја назад, ја сам по решењу на новом радном месту, бићу овде у погону, читаћу стручну литературу, упознавати машине, технологију рада и људе, док се не нађе простор где ћу бити смештен.“

Не гледајући ме, Душан се врати и седе за свој сто.

„Добро, кад си баш толико навалио“, рече, најзглед, помирљиво.

Душан је тада позвао свога сарадника, младог, високог и мршаваг човека, који се крио испод повећих, делимично затамњених наочара са сјајним оквирима, наредивши му да ме поведе у погон и да ме упозна са радним обавезама, у складу са описом мог посла.

Тај човек ми се обрати:

„Здраво, ја сам Маринел.“

„Здраво“, рекох и пружих му руку, „ја сам Данко.“

„Идемо мало до производње, да видиш како то све изгледа.“

„Идемо“, рекох.

Маринел ме упознаје са својом методиком рада, са бројем извршилаца по радним местима, нормативима одређених производа у одређеним временским циклусима.

„Полако, корак по корак. Све ћеш временом научити.“

Видим да је Маринел приступачан човек и добар пословођа, који се убрзо расприча о неким необавезним стварима у животу. Сазнах да је играо фудбал и да је некад маштао да постане професионални фудбалер. Играо је једно време и узрењанинском „Пролетеру“. Седео је тамо најчешће на резервној клупи, улазио покатак у игру у последњих десетак минута, као и сваки таленат који обећава. Прича како му је сан био да једног дана заигра у репрезентацији Југославије. Идол му је био Цевад Шећербеговић, брзоног крило „Слободе“ из Тузле и репрезентативац.

Када би улазио у игру са резервне клупе, хвалисао ми се Маринел на један симпатичан начин, публика га је награђивала подужим аплаузом. Али, није му се дало. На једној утакмици баш овде у Зрењанину, с “Војводином”, тешко је повредио лигаменте колена, што га је удаљило с фудбалског терена за више од годину дана. Ипак, успео је да се опорави и настави да тренира.

„Ушао сам недовољно загрејан, време би кишовито, терен клизав и ето невоље.“

Видим, Маринел је сав у фудбалу, више причамо о томе него о послу. Због тога ми је на тренутке деловао готово детињасто. Његове спортске амбиције, нажалост, нису се оствариле. Поред тога

што воли фудбал, каже ми и да ванредно студира овде на Вишој техничкој школи.

„Није лако“, јадао се, „...на два фронта.“

Уз то, као и сваки млади човек, тежио је да се физички допадне припадницама лепшег пола. Пажљиво је посматрао свога шефа Душана, који је у фабрици познат као „заводник“, копирао је његове манире, посматрао како то он ради, учио од њега како да осваја жене. Често би стајао испред огледала у канцеларији, док је прао руке, огледао се, чешљао косу на раздељак и говорио:

„Нисам лип, ал' сам тип.“

Често је таквим манирима увесељавао друштво из свога окружења.

„Учествовао сам на бројним радничким спортским играма. Имали смо јако добру фудбалску екипу. Душан је тамо такође играо — изврстан је одбрамбени играч, непрелазан. Било је то дружење радника из целе Југославије, на једном месту, уз доста припадница лепшег пола“, рече Маринел, уздахнувши.

„Да ти кажем“, продужи он насмејавши се, „све се врти око девојака.“

После много година, прича ми, једном приликом се срео случајно у једном бару у Тузли са фудбалском легендом и репрезентативцем, Шећербеговићем. Имао је прилику, осим на спортском терену, да с њим разговара у четири ока.

„Кажем му, да сам се ја више бавио фудбалом због девојака, него због самог фудбала. Девојке највише воле фудбалере. А на то ми Шећербеговић вели, да ту ствари не стоје онако како то на први

поглед изгледа, јер природно је да мушкарац осваја девојку, а не да му она сама, без борбе, падне у крило.“

Шећер је на врхунцу своје фудбалске моћи био много популаран и на стадиону и у обичном животу. Чим би изашао на терен, публика би френетично скандирала: „Шећеру, Шећеру...“

Ове Маринелове речи, подсетише ме на причу мог средњошколског друга Ибре, који ми је причао, како је био у једном тузланском кафићу, када је Шећер, још на почетку своје фудбалске каријере, покушао да се удвара једној девојци. ‘Ја сам Шећер’ рекао јој је. Девојка је на то одвратила: ‘Па шта — и ја сам ћерка докторова’. Осетио се Шећер нелагодно, а друштво се смејало. Тај Ибро је ишао са мном у Машинску школу у Тузли. Био је врло добар ђак, али велики шерет. Доста духовит, опонашао је покаткад старе Босанске глумце, свима тада познате Мому и Узеира, тако их је имитирао да се понекада цео разред пријатно смејао. Свирао је виолину. Знао је да пева оне безобразне калесијске песме, као и ојкаче, попут оне: „Дођи драги немој преко гаја, оструга је, остаћеш без...“. Са Шећербеговићем је играо фудбал у млађим категоријама, на позицији крила, нешто мало повученије, осредње успешно. Играо је и у првом тиму јуниорске екипе „Слободе“. После завршене омладинске школе, напустио је фудбал, јер, по процени стручњака, није био играч за веће дomete. Носио је Ибро у себи дуго жал што није постао сениор

ФК „Слободе“, а није желео да игра за нижеразредне фудбалске клубове, регионалне Тузланске лиге.

Душан је желео да задржи свога сарадника што дуже уз себе, те да он буде мој неформални ментор, бар још шест месеци. Имао је у њега поверење. Није директор знао за то. Мојим доласком Маринел је требало да пређе на друго радно место, али Душан га држи код себе на своју руку. Били су уигран тим, тако да је тихо исказивао незадовољство што ме је директор послао баш њему, а зашто не некоме другом.

Био је то тихи бојкот, бојкот који непрекидно тиња. Храбрим се: морам издржати! Издржаћу! Зна он да се директорова одлука овај пут неће моћи променити. Зна и ја да имам подршку главног директора, он ме је послао са јасним задатком. Па није ово Душанова фабрика! Сазнао сам да је колега, интимно веома добар са шефом, заједнички су често путовали, организовали журке, лепо се дружили. Зна, биће ми тешко! Али, борићу се, живот је борба!

Добио сам место у заједничкој канцеларији, задужио плави мантил, канцеларијски материјал, обишао део одељења производног погона...

Следећег дана, пишем дневник рада за текући дан, кад чујем да нешто пуче!

Тргнем се, погледам, кафе куварица је просула три пуне шоље кафе, које су се разбиле у парампарчад.

Стајала је као укопана.

„Јао, јако ми је непријатно“, рече куварица уз широк осмех. „Уплашила сам се, изгледа... трема од новог шефа.“

„Ништа страшно, дешава се, све је то нормално“, покушах да је утешим.

„Ја сам Стевка“, настави куварица да се смеши. „Желела сам да вам искажем добродошлицу, али не баш на овакав начин. Али не брините, сад ћу овај неред да средим.“

Наставих да уносим у свеску битне детаље запажања тока радних активности. Док сам оби-лазио радна одељења погона, имао сам утисак да ме радници посматрају знатижељно.

Једна радница ми добази:

„Јеси ли ти нови шеф? Да ли ћеш бити добар шеф, као што изгледаш?“

Насмејах се на ову женску лукавост. Одговорих јој да јесам и да ће све бити добро, радићемо заједно. „Надам се да ћете бити задовољни.“

„Добро шефе, држимо вас за реч“, рече она радница уз раздраган осмех. „Видећемо да ли смо доби-ли правог шефа.“

У једном одељењу, бука је изузетно велика. Видим да је мотор једне од машина близу отказа. У другом одељењу, неко је упрљао зид, који је недавно окречен. Помислих, ово не би требало да се дешава. Попнем се на спрат. Видим гомилу, без реда набацаних картонских кутија. Запитах се зашто је то тако, зашто та амбалажа није уредно сложена на палете, има довољно места у хали. Кренуо сам ка порушеним кутијама, али у том тренутку наилази мени непозната радница.

Снебивајући се, каже ми:

„Немојте шефе прилазити ближе... иза тих картона свашта се може видети. Боље је да тамо не залазите.“

Рекавши то, та радница се удаљи брзим коракком. У првом моменту нисам схватио о чему се ту ради. Али, неколико тренутака касније, иза оних наслаганих картонских кутија изронише двоје младих, зајапуреног лица, разбарушене косе. Видевши ме, погнуше главу и брзим корацима прођоше поред мене, без речи.

Млади су, помислих али требало би да знају да се у фабрици ради, а не води љубав! Од љубави се, ваљда, у фабрици не прима плата?

Вероватно то Душан све зна, он то можда дозвољава, проверићу...

Размишљам, колико је добар систем радничког самоуправљања? Докле ће то трајати? Да ли је такав систем уопште одржив? Много је радника који повремено немају шта да раде. А негде се мора наћи одушка, па макар и у љубавним активностима.

Вратих се у канцеларију. Отворим дневник рада, да га допуним, да упишем кратка запажања из другог дела радног дана. У том тренутку, радница Маја, коју знам од раније и која је запослена у мом пређашњем погону, нервозно, без куцања, упаде у канцеларију. Помислих да се нека несрећа догодила? Не обраћајући пажњу на мене, она пројури и оде до Душановог стола:

„Па добро Душане, докле ћу ја да чекам у колима? Ти си на мене сасвим заборавио, зар не? Радно време се давно завршило.“